

БУБЛИК Т. Є.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПОНУКАННЯ У ТЕКСТАХ МЕДИТАТИВНИХ ПРИТЧ

Стаття аналізує структурні та лексико-семантичні особливості мовленнєвого акту спонування у текстах медитативних притч. Виділено типи спонукальних конструкцій; подано лексико-семантичні групи дієслів, що вживаються у цих конструкціях та групи іменників, що виражають залежний компонент у поширених імперативних конструкціях.

Ключові слова: мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, спонування, спонукальна конструкція, лексико-семантична група, імперативна конструкція.

Статья анализирует структурные и лексико-семантические особенности речевого акта побуждения в текстах медитативных притч. Выделены типы побудительных конструкций; представлено лексико-семантические группы глаголов, которые используются в этих конструкциях и группы существительных, обозначающих зависимый компонент в расширенных императивных конструкциях.

Ключевые слова: речевой акт, речевой жанр, побуждение, побудительная конструкция, лексико-семантическая группа, императивная конструкция.

The article deals with structural and lexico-semantic peculiarities of the incentive speech act in the texts of meditative stories. The types of incentive constructions are singled out; the lexico-semantic verb groups used in the above-mentioned constructions and the noun groups denoting the dependent component in the expanded imperative constructions are presented.

Key words: speech act, speech genre, inducement, incentive construction, lexico-semantic group, imperative construction.

Метою нашого дослідження є аналіз структурних та лексико-семантичних особливостей мовленнєвого акту (МА) спонування у текстах медитативних притч “Awareness” та “The Way to Love” за авторством Е. де Мелло. **Об’єктом** дослідження є речення, що експлікують спонукальні мовленнєві акти – спонування адресата до виконання певної дії. **Предмет** дослідження складають конструкції, в яких акт спонування реалізується на семантичному рівні.

Актуальність роботи обумовлена тим фактором, що МА спонування, як одна з основних структурно-композиційних особливостей медитативної притчі, ще не були об’єктом дослідження мовознавців. Аналіз мовленнєвого акту спонування можемо розглядати як один із кроків у напрямку виокремлення і дослідження медитативного дискурсу, що визначає **наукову новизну** роботи.

Матеріалом дослідження є приклади спонукальних конструкцій, отримані шляхом суцільної вибірки із текстів медитативних притч “Awareness” та “The Way to Love”. Обсяг вибірки складає 619 речень із

спонукальними конструкціями.

Лінгвістичні дослідження останніх десятиліть характеризуються зростаючим інтересом до вивчення механізмів функціонування мови в мовленні, а особливо факторів, що обумовлюють вибір варіантів вираження комунікативного наміру та умов, що визначають комунікативну мету висловлювання. Одиницею комунікативної дії виступає мовленнєвий акт, мінімальною формою якого є висловлювання, що використовується для реалізації певного комунікативного наміру мовця, а саме, висловити прохання, сумнів, дати пораду, зробити пропозицію, спонукати до дії, тощо.

Мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації. Основними рисами МА є інтенціональність, цілеспрямованість і конвенціональність [1]. Складовими мовленнєвого акту є локуція (відповідна побудова висловлювання), ілокуція (втілення у висловлюванні певної комунікативної інтенції) та перлокуція (наслідки впливу ілокутивного акту на конкретного адресата чи аудиторію).

Основи теорії МА було закладено Дж. Остіном у 1955 році. Пізніше його погляди знайшли своє втілення у книзі “Слово як дія”. Ідеї Остіна розвивали філософи-аналітики, логіки та прагматики Дж. Серль, П. Строссон, Д. Шпербер, лінгвісти Анна Вежбіцька, М. Нікітін та ін. Слід відзначити, що головна особливість теорії – це підхід до акту мовлення, як до способу досягнення людиною певної цілі і дослідження тих мовних засобів, які при цьому використовуються [2].

В межах комунікативно-функціонального вивчення лінгвістики мовленнєві акти часто розглядають у порівнянні з мовленнєвими жанрами. Комунікативна лінгвістика – напрям сучасного мовознавства, що досліджує загальні закони спілкування людей за допомогою природної мови, організацію засобів мовного коду та інших знакових систем у процесах комунікативної взаємодії особистостей, вплив на засоби мови психічних, соціальних, когнітивних, культурних та інших чинників, а також різноманітних ситуативних складових комунікації. Однією із категорій комунікації є мовленнєвий жанр (МЖ) [3].

Російський мовознавець Бахтін М. М., який в 50-х роках в праці “Проблема мовленнєвих жанрів” визначив останні як “відносно стійкі тематичні, композиційні й стилістичні типи висловлювань” [4:255],

вважається засновником сучасної теорії мовленнєвих жанрів. Уже з праць Бахтіна М. М. стає зрозумілим, що мовленнєвий жанр – це складна єдність змісту, стилю і композиції, а також низки позамовних чинників (перш за все соціальних).

У комунікативній перспективі МЖ постають як закріплені у суспільному обігу схеми мовленнєвих дій, прийняті в певних ситуаціях і призначені для передачі певного змісту типові способи побудови мовлення, моделі міжособистісного спілкування, важливою складовою яких виступає інтенціональність [5:32].

На практиці поняття про МА та МЖ часто ототожнюються або протиставляються, відповідно існують і теорії мовленнєвих актів та мовленнєвих жанрів. Вважаємо доцільним розмежовувати ці поняття, оскільки головними ознаками МА є інтенційність, цілеспрямованість та конвенційність, тоді як МЖ вирізняються триєдністю тематичного змісту, стилю та композиції висловлювань, а оскільки вони виступають типовим способом побудови мовлення, певними зразками, то їх характерними рисами є впізнаваність та відтворюваність [6:114]. Або ж як стверджує Бацевич Ф. С. МА – це одиниці вербальної комунікативної діяльності, складові МЖ, носії їх ілокутивних сил [5:33].

Практично в усіх мовленнєвих актах прослідковується дія, проте існує певний тип мовленнєвих актів, де дія на партнера, тобто адресата, є провідною ознакою. Так, говоримо про спонукальні мовленнєві акти. Спонукування, за визначенням Бережан Л. В., – це форма мовленнєвого впливу на співрозмовника чи навколишнє середовище з метою організації або перебудови його відповідно до вимог мовця. Спонукування як психологічний вплив одного комуніканта на іншого з метою змінити його поведінку реалізується в акті волевиявлення, який передбачає обов'язкову наявність мовця, який називає дію, що її необхідно виконати (не виконати) і слухача, який повинен забезпечити її виконання (невиконання) [7:8].

Спонукування та способи його вираження завжди були в центрі уваги мовознавців. Так форму наказового способу як основного засобу вираження спонукування досліджували Жлуктенко Ю. О., Храковський В. С., Кисловська Є. Н., Молчанова Г. П. та ін. Філатова О. О., Кочеткова Т. Ю. досліджували спонукальні мовленнєві акти – директиви, основними підгрупами яких є прескриптиви, реквестиви та сугестиви. Є ряд праць присвячених зіставному аспекту вивчення способів вираження спонукування, так зокрема Дрінко Г. Г. аналізує спонукальні конструкції в англійській та українській мовах.

Наше дослідження спрямоване на вивчення засобів вираження спонування у текстах медитативних притч, де автор використовуючи відповідний арсенал структурних та лексичних одиниць переслідує єдину мету – пробудити особу зі сну несвідомості до свідомого, повноцінного життя, позбутись ілюзії і по-справжньому полюбити усе навколо таким, як воно є. Власне ця мета і обумовлює використання чималої кількості спонукальних конструкцій, тобто конструкцій, які виражають волевиявлення мовця, адресоване слухачеві, щодо виконання дії [8:1]. Для цього автор вибирає ефективну стратегію та тактику, що полягають у логічно обміркованій та прагматично представленій інформації, тобто контексту повідомлення, та виборі відповідних мовних засобів. Загалом вибір елементів мовної системи завжди визначається загальним авторським задумом, який, у свою чергу, враховує побудову комунікативного цілого [4:280].

Суттєвою ознакою висловлювання вважається його звернення до когось, тобто його адресованість. На відміну від основних одиниць мови – слова і речення, що є безособові, нікому не належать і нікому не адресовані, висловлювання має і автора і адресата. Адресата, якого потрібно переконати, спонукати до дії усвідомлення і споглядання задля його ж добра, тому що лише так він осягне істину і зрозуміє, що життя прекрасне вже і зараз. Проте, щоб здійснити відповідну дію на адресата через мовленнєву діяльність, адресант повинен використовувати відповідні лексичні засоби та синтаксичні конструкції для досягнення бажаного результату.

В мові існують різні засоби вираження спонукальних мовленнєвих актів. Імперативні речення є основним типом спонукальних конструкцій, спонукальні конструкції – це ширше поняття, до них належать не лише імперативні речення, а й інші засоби вираження спонування [9:1]. В нашому конкретному випадку категорія спонування представлена трьома видами конструкцій. Використовуючи типологію спонукальних конструкцій, запропоновану Дрінко Г. Г., розрізняємо моно- (де функція спонування є первинною або єдиною) та поліфункціональні (функція спонування – вторинна) спонукальні конструкції.

До монофункціональних спонукальних конструкцій належать:

а) спонукальні конструкції з дієсловом у формі синтетичного імператива. Вони складають 86 % від загальної вибірки. Цей тип конструкцій є найчастотнішим засобом вираження спонування: *Wake up! Understand, stop all the crying! Understand! Wake up!* [10:43]

б) спонукальні конструкції з дієсловом у формі аналітичного імператива (6 % від загальної вибірки): *Let's suppose the rain washes out the picnic [10:80]. Let the dictator in you come out, let the tyrant come out [10:90].*

До поліфункціональної групи належать:

а) спонукальні конструкції з модальними дієсловами (8 % від загальної вибірки): *All you have to do is see, but really see, the following truths [11:30]. You wanted to be especial to someone, didn't you? So you must pay a price in lost freedom. You must dance to the other person's tune just as ... [11:34].*

Кількісний розподіл за типами спонукальних конструкцій відображено у схемі 1.

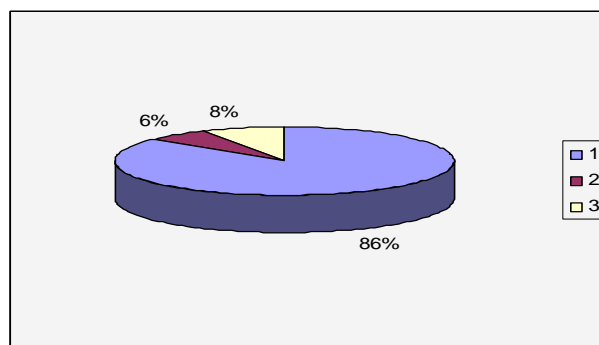

Схема 1. Види спонукальних конструкцій

Зазвичай конструкції з модальними дієсловами слугують для вираження непрямого спонукання і не мають категоричного значення. Проте слід зауважити, що й речення з дієсловами у формі імператива теж не вживаються автором для вираження беззаперечного наказу. Аналізуючи спонукальні конструкції з погляду їх комунікативно-прагматичного наповнення, стверджуємо, що виділені речення належать до мовленнєвого акту сугестивів, тобто виражають пропозицію, пораду, рекомендацію. Для даного типу мовленнєвих актів характерні рівні позиції адресата та адресанта і необов'язковість виконання дії з боку адресата.

Характеризуючи лексико-семантичний склад дієслів, що вживаються у спонукальних конструкціях, виділяємо 6 груп дієслів, що означають:

1. Розумову діяльність – *to think, to believe, to suppose, to understand etc* – (59 % від загальної вибірки): *Can you describe light to people who have been sitting in darkness all their lives? Can you describe reality to someone in a dream? Understand your darkness and it will vanish; then you will know what light is. Understand your nightmare for what it is and it will stop; then you will wake up to reality. Understand your false beliefs and they will drop; then you will know the taste of happiness [11:9].*

2. Сприйняття за допомогою органів чуттів – *to see, to notice, to*

watch, to observe etc – (26,4 % від загальної вибірки): *Do you want to break out of your prison? Then look, observe; spend hours observing. Watching what? Anything. The faces of people, the shapes of trees, a bird in flight, a pile of stones, watch the grass grow* [10:125].

3. Зміну стану – *to wake up, to stand up, to sit down* – (5 % від загальної вибірки): *Wake up! Wake up!* [10:5] *If you want a royal road to mysticism, sit down quietly and listen to all the sounds around you* [10:166].

4. Рух – *to go, to slow down* – (4,2 % від загальної вибірки): *Go, go, go, go – no matter how many corpses fall by the way* [10:23]. *Slow down and taste and smell and hear, and let your senses come alive* [10:166].

5. Розмову – *to say, to talk* – (3 % від загальної вибірки): *To each of them say thank you and good-bye* [11:180].

6. Початок, закінчення – *to stop, to begin* – (2,4 % від загальної вибірки): *So begin to be aware of your present condition whatever that condition is. Stop being a dictator. Stop trying to push yourself somewhere* [10:95].

Отримані результати подано у схемі 2.

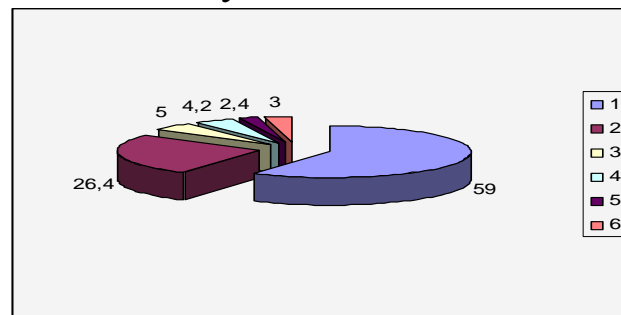

Схема 2. Лексико-семантичні групи дієслів, що вживаються у спонукальних конструкціях

Результати показали, що найчисленнішими є дієслова, які означають розумову діяльність та сприйняття за допомогою органів чуттів, що є повністю зрозумілим, оскільки, медитуючи, особа роздумує і споглядає усе навколо для того, щоб зрозуміти суть речей і знайти правильний шлях.

За структурними ознаками спонукальні імперативні конструкції поділяються на дві категорії: непоширені та поширені (запозичено у Дрінко Г. Г. з посиланням на Бараханову С. Н.). Непоширені конструкції складаються з дієслова у формі наказового способу (5 % від загальної вибірки). Поширені імперативні конструкції мають ядерний компонент, виражений дієсловом у формі наказового способу, та залежний компонент (один або декілька).

У поширених імперативних конструкціях було виділено 7 груп із

залежними компонентами. Залежний компонент зазвичай виражений іменником або займенником, який означає:

1. Абстрактне поняття (42,5 % від загальної вибірки): *Think sadly of the divine spark of uniqueness that lies within you, buried under layers of fear* [11:102]; *Turn on the light of awareness and darkness will disappear* [10:176].

2. Особу як таку або особу, що виконує певну дію (21,5 % від загальної вибірки): *Imagine a stage magician who hypnotizes someone...* [10:26]; *Think of someone gobbling food in a concentration camp ...* [11:28].

3. Негативне почуття (14,3 % від загальної вибірки): *Think of the last time you were angry. Go ahead. Think of the last time you were angry and search for the fear behind it* [11:25].

4. Позитивне почуття (8 % від загальної вибірки): *Recall the kind of feeling you have when someone praises you, when you are approved, accepted, applauded* [11:1].

5. Природу (7,5 % від загальної вибірки): *Take some time out to gaze in wonder at Nature, the flight of a bird, a flower in bloom, the dry leaf crumbling to dust, the flow of a river, the rising of the moon, a silhouette of a mountain against the sky* [11:135].

6. Предмет (4 % від загальної вибірки): *Well, read that book* [10:183]; *Turn the ignition key and the car moves* [10:156].

7. Чийсь слова, цитати (2,2 % від загальної вибірки): *Recall those lovely words of Buddha when he said ...* [10:18].

Схема 3 відображає кількісний розподіл за типом залежного елемента у поширених імперативних конструкціях.

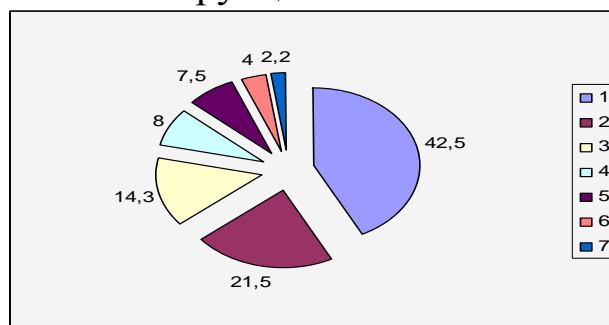

Схема 3. Групи іменників, що виражають залежний компонент у поширених імперативних конструкціях

Слід зазначити, що спонукальні конструкції у проаналізованих творах завжди структурно оформлені і, як видно з прикладів, подаються разом з повторами, риторичними запитаннями, перелічуванням, тощо. Така структура у викладі думок є вкрай важливою, оскільки допомагає особі максимально сконцентрувати свою увагу на головному і в роздумах

та спогляданнях досягнути істину. Показуючи проблему, автор ставить запитання, спонукає до корисних, на його думку, для адресата дій і показує результат. Якщо особа пройде запропонованим шляхом, що полягає лише в спогляданні і переосмисленні самого життя і своїх поглядів на нього, то неодмінно досягне істину і буде жити повноцінно, насолоджуючись кожною миттю.

Отож, конструкції з дієсловами у формі синтетичного та аналітичного імператива, а також конструкції з модальними дієсловами є основними засобами вираження мовленнєвого акту спонукування у текстах медитативних притч. Розрізняємо непоширені та поширені спонукальні імперативні конструкції. Важливою ознакою є чітка структурна оформленість спонукальних речень, що проявляється в їх поєднанні із стилістичними засобами, такими як риторичні запитання, повтори, перелічування, тощо.

Перспективним видається нам дослідження спонукальних конструкцій як структуроформлюючого елемента у композиційній побудові текстів медитативних притч.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Мовленнєвий акт* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Мовленнєвий_акт. 2. *Гончарова Т. В.* Теорія мовленнєвих актів як один із видів дослідження прагматики мовлення [Електронний ресурс] / Т. В. Гончарова. – Режим доступу : www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Philologia/66486.doc.htm. 3. *Лещенко Н. О.* Жанр мовлення як категорія комунікації. [Електронний ресурс] / Н. О. Лещенко. – Режим доступу : <http://intkonf.org/leschenko-no-zhanr-movlennya-yak-kategoriya-komunikatsiyi>. 4. *Бахтин М. М.* Проблема речевих жанрів / Михаил Михайлович Бахтин // *Естетика словесного творчества*. – М. : Искусство, 1986. – С. 250–296. 5. *Бацевич Ф. С.* Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу / Флорій Сергеевич Бацевич // *Вісник Нац. ун-ту “Львів. політ.”*. – 2002. – № 453. – С. 30–34. 6. *Ковалів С. Ю.* Мовленнєвий акт чи мовленнєвий жанр? // *Вісник Харківськ. нац. ун-т.* – 2010. – № 928. – С. 109–116. 7. *Бережан Л. В.* Категорія спонукальності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Лариса Василівна Бережан. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с. 8. *Дрінко Г. Г.* Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Ганна Геннадіївна Дрінко ; Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с. 9. *Молчанова Г. П.* Лексико-грамматическая характеристика императивных предложений в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Галина Павловна Молчанова ; Московск. гос. пед. ин-т ин. яз. имени Мориса Тореза. – М., 1977. – 25 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Mello A. de.* *Awareness* / Anthony de Mello ; ed. by J. Francis Stroud. – N.Y. : Doubleday, 1992. – 185 p. 11. *Mello A. de.* *The way to love: the last meditations of Anthony de Mello* / Anthony de Mello. – N.Y. : Doubleday, 1995. – 196 p.